

על „עם ארבעה משוררים“ ללב חקק

אריה וינמן

מתוך ויתור על קביעות, סדירות באורך הטורים בשיר; ויתור על סכימה משקלית קבועה לאורך השיר, על הופעה של חרוזים במתכונת שיטתית קבועה (ולעתים ויתור על חרוז בכלל) ועל מבנה קפדני סדיר חוזר של הבית. כנגד זה, מגלים משוררים אלה בשירתם שאיפה להגיע אל „שירה אורגאנית“, בה יש התאמה הדדית בין צורה לתוכן והשתלבות של סך-הכל חלקי היצירה. יש כאן התנגדות (מוצהרת או משתמעת מדרך הכתיבה) לכל דואליזם של צורה ותוכן, למיטאפורות קישוטיות, לכל הפרדה בין סגנון למשמעות, לאחדות מיכאנית או חיצונית שנכפית על-פי דרישות של „כללים“ ספרותיים או ז'אנר. נתן זך מגלה התנגדות מנומקת לבית הסימטרי בעל החזרות המיכאניסטיות ומעדיף אי-סדירות „אכספרסיבית“ בשיר.

יש הבדלים משמעותיים בין המשוררים שביצירותיהם דן ספרו של לב חקק „עם ארבעה משוררים“ (עקד, 1979, 192 ע'). הבדלים אלה ניכרים בביוגראפיה של משוררים אלה, בדורות הספרותיים להם הם שייכים, ואף בהשפעות חברתיות תרבותיות על יצירותיהם. אברהם בן-יצחק החל בפירסום שיריו ב-1908, אמיר גלבע – ב-1941, נתן זך ב-1950, ושלמה זמיר ב-1960. מן העיון בשיר הבודד של משורר או בכמה משיריו, מפליג חקק לדון בפואטיקה ובתימאטיקה של אותו משורר, כאשר השיר הבודד משמש נקודת-מוצא להיבטים פואטיים ותימטיים אופייניים.

ואף כי רב המרחק בין מי שפרסם את ספרו ב-1960 (זמיר) לבין מי שהחל את כתיבתו ב-1908 (בן-יצחק) נמצא כי החטיבות הדומינאנטיות בשירתם של המשוררים בהם עוסק הספר כתובות

בין הפרקים המרשימים בספר הוא הפרק בו מנתח המחבר את „לא ידעתי נפשי“ לאברהם בן-יצחק והפרק בו הוא מנתח את „מלכות דממה“ לאמיר גלבוז. כאן מצביע המחבר על האפקטים הארגוניים של הרמיזה המקראית. עניין מיוחד יש בפרק על שלמה זמיר, שזכה בפרס שלונסקי ב־1961 על ספרו היחיד שיצא עד כה. אף כי שירתו של זמיר היא שירה „ישראלית“, מצביע חקק על הפולקלור של יהודי עיראק, אותו מכיר חקק היטב, כבעל השפעה על מוטיבים שונים בשירת זמיר, ואף העיון בגורמים פואטיים אחרים, כמו השימוש בצבעים, במצלול ובסמלים פרוידיאניים.

ניתוחיו של חקק בספרו הם רגישים, ותורמים להערכה רבה יותר של שירי משוררים אלה, תוך תרומה להבנתם הן במישור של השיר היחיד והן במישור של ראייתם הכולית. המחבר מציג ידע מקיף בביקורת שנכתבה על משוררים אלה, והוא משתמש בידע זה בתבונה בכואו לנתח את מאפייניהם של השירים שהוא מרחיב את הדיבור עליהם.

מחבר הספר מתייחס אמנם בספרו להקשר התרבותי שבו חלו הבדלי גישה אלה לשיר, אך אינו מרחיב בדיון בהם. דיון בהקשר תרבותי זה יוצא מתוך המחקר הספרותי כתחום בלעדי, ומחייב עיון בהיבטים פילוסופיים ופסיכולוגיים.

בניתוחים של השירים בהם דן הספר, שואל חקק שוב ושוב את השאלה, מהם דרכי הארגון בשיר הכתוב בחריזה חפשית. חקק מצביע על אלמנטים שונים שמארגנים את השיר הכתוב במשקל חפשי, ביניהם – מצלול, חריזה בלתי סדירה, ריתמוס, טיפוגראפיה, חזרות מילוליות. אף בהעדר האחדות המיכאנית-החיצונית מגיעים השירים לאחדות, אינטנסיביות ומורכבות, ולהתכה ומיזוג של גורמים צורניים ותכניים. מלים חוזרות בשיר, מלים מאותו תחום משמעות ודרכי השימוש בחלל, חושים, ניגודים סימאנטיים בין מלים בעלות צלילים קרובים, חרוזי מסגרת, מוסיקאליזאציה של טורים, היחסים בין הטורים לבין היחידות התחביריות – אלה ואחרים משמשים כדרכי ארגון בשירה הכתובה בחריזה חפשית.